

Дев'ятко Наталія Володимирівна, кандидатка філософських наук,
доцентка, доцентка кафедри філософії, КЗВО «Дніпровська академія
неперервної освіти», Україна
e-mail: Natalia_ptah@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-0162-1194

ОСОБЛИВОСТІ АКТУАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИЧНО-КУЛЬТУРНИХ СВІТОГЛЯДНИХ КОДІВ

Статтю присвячено питанням актуалізації сучасних українських історично-культурних світоглядних кодів. Природна національна ідентичність захищає особистість від ворожих маніпулятивних впливів. Це дуже важливо під час гібридних війн. Світоглядні коди, які лежать в основі національної свідомості, зазвичай досліджуються саме крізь призму національного самоусвідомлення та ідентифікації. Базові світоглядні коди мають реалізацію через історичну пам'ять та культуру. Часто ці реалізації є взаємопов'язаними. Метою статті є дослідження сучасних актуалізацій базових світоглядних кодів, які відповідають за національну самоідентифікацію особи і формують національний культурний простір. Під час гібридних та інформаційних війн саме світоглядні коди піддаються найпотужнішим атакам з боку ворога, оскільки їхня глибинна зміна суттєво впливає на світогляд та національну ідентичність людини.

Ключові слова: *світогляд, національна ідентичність, історична пам'ять, світоглядний код, «гібридні війни».*

Постановка проблеми. Дослідження світоглядних кодів є напрочуд актуальним у наш час, оскільки розуміння кодових структур дає можливість будувати ефективну комунікацію та захищати національний простір як під час «гібридних війн», так і для захисту від потужних ворожих інформаційних впливів. Національна ідентичність природного, не імперського типу виступає складною кодовою структурою, яка допомагає сформувати стрижень особистості і мати стійкість до впливів будь-якої сили і тривалості.

Світоглядні коди, які лежать в основі національної свідомості, зазвичай досліджуються саме крізь призму національного самоусвідомлення та ідентифікації, а не комунікації чи безпосередньо національної філософії. На мою

думку, найяскравіше дослідження цього предмета наразі відбувається в контексті дослідження національної історичної пам'яті та її впливу на сьогодення. Подібного роду наукові розвідки є дуже важливими для сучасної України, оскільки через них відбувається осмислення нашої кризової епохи, яка дає можливість кожному громадянину виявити активність у захисті держави, визначити власні національну і культурну ідентичність, взяти участь у розбудові національних соціальних структур.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед сучасних дослідників української національної ідентичності, на мій погляд, варто насамперед назвати С. Вонсовича [1], Є. Головаху [3], А. Дербак та І. Остапець [4], А. Киридон [7], О. Кирилюка [8], Л. Нагорну [9], М. Степико [11], В. Ткаченко [12]. Різними аспектами історичної пам'яті та свідомості серед наших сучасників у національному контексті займалися А. Землянський [5], Ю. Зерній [6], В. Пержун [10], Г. Фінін [13], Б. Шацька [14] та ін.

Метою цієї статті є дослідження сучасних актуалізацій базових світоглядних кодів, які відповідають за національну самоідентифікацію і тримають на собі національний культурний простір. Для досягнення мети потрібно проаналізувати принципи актуалізації світоглядних кодів, які відповідають за розуміння історичного минулого і його вплив на сьогодення; дослідити світоглядні коди, що кодують розуміння релігії та віри; описати особливості актуалізації світоглядних кодів, пов'язаних із мовою та інших, що є основою культури та духовності, втілюються в державній символіці й образах історичних постатей-символів. Особливо важливим розуміння механізмів дії світоглядних кодів стає під час гібридних та інформаційних війн, коли світоглядні коди можуть бути деформовані і вписані в ідеологічні тоталітарні системи, що також потрібно врахувати в дослідженні.

Виклад основного матеріалу. Світоглядний код являє собою метафорично-архетипну конструкцію, наповнену відповідним сенсом. Базовою функцією світоглядного коду є комунікативна, оскільки він бере участь у комунікації на етапах кодування і декодування інформації. Завдяки своїй смисловій наповненості світоглядні коди визначають моделі поведінки людини та її світоглядні настанови, створюють призму, крізь яку надалі людина бачить світ та визначає своє місце і роль у ньому. Світоглядний код має можливість виявляти себе на загальнолюдському, національному та особистому рівнях. Чим потужнішою та варіативнішою є його актуалізація, тим більший вплив він має на особистість та масову свідомість у цілому.

У своєму дослідженні Л. Нагорна виокремлює три рівні ідентичності: це «особистісне самовизначення, яке є базовою ідентичністю, система соціокультурних ідентичностей (національних, професійних, вікових, релігійних,

гендерних тощо) на другому рівні, а також глобальна ідентичність на третьому рівні» [9, с. 16]. На мою думку, ці три рівні ідентичності повністю збігаються з рівнями актуалізації світоглядного коду. Проте, з точки зору архетипної теорії, другий рівень усе ж належить щонайперше проявам національного несвідомого. Тому ідентичності іншого типу, названі дослідницею, можуть або підсилювати національну ідентичність, або, навпаки, послабляти її, чи навіть нівелювати її вплив на людину або спільноту, якщо будуть використані в маніпуляціях.

Незважаючи на те, на якому рівні актуалізується певний світоглядний код, він має архетипну природу, оскільки саме з архетипів найбільше черпає свою енергію. Досліджуючи сенсотворчий зміст національної ідентичності, А. Дербак та І. Остапець вказують на кодово-архетипну природу національної свідомості: «Формуючись у середовищі своєї національної культури, людина засвоює основні моральні поняття, вона навчається розрізняти добро і зло, бажане і небажане, пристойне і непристойне, засвоює основні принципи співжиття в суспільстві: колективізму чи індивідуалізму, толерантності, гуманізму, альтруїзму, вчиться патріотизму, відповідальності тощо» [4, с. 326]. Подібну функцію Г. Фінін покладає на історичну пам'ять, оскільки саме вона «формує гуманітарну ауру нації, у якій живе народ і з якої черпає добро чи зло» [13, с. 26]. Таким чином, національні світоглядні коди досягають найглибших архетипних рівнів та завдяки актуалізації архетипних опозицій енергетично наповнюють буття людини, тим самим надаючи національному більшій силі впливу.

Нерідко національна та етнічна ідентичності розводяться, а іноді навіть протиставляються. Досліджуючи це питання, С. Вонсович пише: «Серед детермінант етнічної ідентичності найчастіше постають: спільне походження, антропологічний тип, самоназва, мова, особливості менталітету й способу життя, традиції та звичаї, духовна й матеріальна культура, релігійні вірування, спільність позицій у ставленні до подій минулого, а також, як правило, історична територія. Натомість серед основних спільних чинників, що справляють вплив на розвиток ідентичності нації, насамперед виокремлюються: територія, державність, культура, національна свідомість, спільна історична пам'ять тощо» [1, с. 78]. Проте, як показує практичне застосування націєтворчих теорій, будь-який питомо етнічний чинник може лягти в основу національної ідентичності, що найчастіше проявляється у спільному мовному кодовому просторі, актуалізованих традиціях та релігії.

Питання ж спільної історії, спільного сьогодення та спільного майбутнього в контексті формування національної ідентичності розглядається по-різному. С. Вонсович підкреслює ціннісно-соціальні особливості цього феномену:

«Національна ідентичність, обумовлюючись політико-соціальним контекстом, здійснюється спільнотою та її соціальними групами насамперед на підставі свідомого сприйняття спільної історії та спільного бачення майбутнього, цінностей та інтересів» [1, с. 79]. Г. Фінін вказує на домінанту минулого над сьогоденням або скерованість надій у майбутнє [13, с. 25]. У першому випадку, на мою думку, нація може отримати потенційну травму, у другому, за відсутності балансу, увійти у формат мрійництва без реальних дій. Ураховуючи досвід нинішньої російсько-української війни як світоглядного протистояння, Є. Головаха конкретизує важливість і взаємовпливи минулого, сучасного та майбутнього, оскільки людина повинна не просто знати про історичні події, а мати ставлення до них: «Якщо в тебе немає уявлення про її минуле – твоя ідентичність неповноцінна. Якщо ти не сприймаєш сучасне її життя як своє, не як чуже і таке, яке на тебе тисне, – і поготів. Є люди, які хочуть змінити свою ідентичність, бо не витримують ситуацію, коли країна переживає скрутні часи, – і вони, до речі, є не тільки у нас. Певною мірою це можна вважати способом уникнення відповідальності за те, що відбувається, – мовляв, я все ще громадянин СРСР і мене це не стосується. Або я – мешканець свого регіону, моя хата скраю» [3]. Однак ця триєдність минулого, сьогодення і майбутнього, які людина осягає та розуміє, відображається і на комунікативному рівні завдяки активності і вчинкам самої людини.

Беззаперечно, світоглядні коди, які відповідають за актуалізацію історії в сьогоденні, є одними з найважливіших для усвідомлення людиною власної ідентичності. У деформованому варіанті справжня історія може бути замінена вигадкою і підсилена завдяки втягуванню молоді у відповідні історичні ритуали, що є єдиним дієвим механізмом збільшення загального рівня енергетики простору. Щоправда, ритуали святкувань і вшанувань з особистим залученням і відповідними вчинками притаманні і «живій історії», коли світоглядні коди не є деформованими, але вони будуть мати зовсім інше сенсове наповнення.

За загальним визначенням, «історична пам'ять – це соціально-психологічне явище, змістом якого є збереження й відтворення індивідом, соціальною групою, класом і т. д. уявлень, переживань, традицій, звичаїв, морально-естетичних норм, які мали місце в минулому. ... Через культуру історична пам'ять виступає як основа для розвитку історичного мислення, у процесі якого відбувається усвідомлення нацією самої себе, усвідомлення того, що вона має свою історію, робить свій внесок у розвиток світової цивілізації» [2, с. 298–299]. Зрештою, за визначенням А. Землянського, історична свідомість, як специфічна форма суспільної свідомості, у соціально-психологічному аспекті пов'язує історичні епохи та забезпечує естафету поколінь [5, с. 40].

Національна ідентичність, що має в основі історичну пам'ять, сприяє груповій ідентичності у трьох технологічно-сміслових аспектах: а) як усвідомлення спільного, емоційно реального минулого, що має відгук серед членів спільноти; б) історії, що містять моделі поведінки та світоглядні моделі, актуалізовані через вчинки історичних осіб; в) міфологізація історичних подій та осіб, які надалі постають як символи і формують мову соціальної групи, що допомагає розрізненню в дихотомії «свій-чужий» (за Б. Шацькою) [14, с. 30–31].

Зважаючи на те, що історична пам'ять не є абстрактним знанням, а стає особистим емоційно-ціннісним надбанням, можна говорити про дослідження її глибинних структур. В. Пержун визначає компоненти історичної свідомості, що мають ціннісне наповнення. Важливо, що історичне минуле, на думку дослідника, відбувається через ставлення до нього сучасників, оцінювання, переживання минулих подій та співучасть. Це перший важливий компонент. Другим є спадкоємна діяльність поколінь, яка впливає на сьогоднішній день. Третій – соціальна пам'ять поколінь, коли інформація про минулі події передається в межах роду або серед споріднених осіб. Четвертий – соціально-історичний простір і час, який утворює особливий хронотоп, що зумовлює складні взаємовпливи минулого, сьогоднішнього і майбутнього [10, с. 105]. Імовірно, що саме цей особливий актуальний хронотоп зумовлює можливості розгалужених соціально-психологічних впливів. На думку А. Киридон, «пам'яттєвий дискурс, з одного боку, віддзеркалює характерні риси національної ідентичності, а з іншого – формує своєрідну смислову основу останньої, моделює її, впливаючи на зміни з різним ступенем інтенсивності» [7, с. 8]. Отже цей процес взаємовпливів не має завершення, але може бути перерваний у насильницький спосіб або підмінений завдяки маніпуляціям для спотворення національної ідентичності свого супротивника.

На рівні історичної площини відбуваються найзапекліші протистояння між кодами різних світоглядних систем. Саме тому настільки важливим є, наприклад, як ми розповідаємо про події Другої світової війни. Вона для нас, як і для всього світу, почалася 1 вересня 1939 р., чи досі є Великою Вітчизняною війною і почалася 22 червня 1941-го? Якщо світоглядний код, який відповідає за цю історичну подію, не деформований, то він не робить ці дві дати конкурентними, вони сприймаються умовно через кому. Якщо ж відповідний світоглядний код працює виключно на тоталітарну систему, то він сприймає початок війни 1 вересня 1939 р. вороже або взагалі емоційно викреслює зі свого сприйняття, тим самим відмежовуючись від усього світу і протиставляючи себе йому. Те саме стосується і дат 8 і 9 травня 1945 р. Лише для тоталітарного світогляду вшану-

вання 8 травня є «злочином» проти історичної пам'яті, ніби воно самим своїм існуванням заперечує існування «9 травня».

Особливо гарно видно дію тоталітарного світоглядного коду в емоційній реакції на символічні маки, які люди вдягають на День пам'яті і примирення. Така реакція пояснюється додатковим підсиленням антиукраїнськими смислами, які люди, заражені антиукраїнською пропагандою, транслюють несвідомо. Червоний мак в Україні здавна символізує пролиту кров, особливо козацьку, кажуть, що він масово росте там, де відбувалися великі битви, а також з'являється перед майбутніми кривавими протистояннями. Для тоталітарного світогляду національний історичний аспект просто не існує.

Щоб бути впливовими, світоглядні коди, які відповідають за розуміння історичного минулого і його впливу на сьогодення, повинні мати *два втілення*: як загальна історія та як особиста. У різний спосіб це питання вже ставало предметом осмислення як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Наприклад, А. Киридон осмислює цю проблему актуалізації через зміст ідентичності, який «утворюється двома важливими аспектами: особистісним і соціальним, які відображають усвідомлення людиною власної автономності, унікальності, разом із відчуттям належності до соціальної групи» [7, с. 9]. Я. Ассман пояснює цей феномен здатністю пам'яті передавати людський досвід у рамках індивідуальних біографій від покоління до покоління. Натомість історично-культурна пам'ять є більш узагальненим досвідом спільноти і тому піддається міфологізації [15].

Залежно від країни та епохи актуалізуються ті чи інші історичні події. А ті, що не вкладаються в уже сформовану світоглядну систему, відкидаються, замовчуються або повністю перекодовуються. Наприклад, за радянських часів про існування УНР та Держави Гетьмана Скоропадського знала нечисельна група ідеологів та істориків із відповідних державних структур. ОУН (УПА) представлялися виключно як вороги, а в частині регіонів інформація про них замовчувалася. Навіть на мовному рівні відбулося перекодування, саме тому лайливе слово «бендерівці», нібито похідне від прізвища Степана Бандери, має свідомо змінену першу голосну літеру, щоб розірвати енергетичний зв'язок між новим словом і реальною історичною постаттю. А образ Богдана Хмельницького звужувався до ідеї щирого прагнення «відновлення єднання» між козацькими землями і тодішньою Російською імперією. І таких прикладів можна навести багато, радянська ідеологія напрочуд гарно працювала на кодовому полі.

Аби подібні підміни не відбувалися, на сторожі особистості від маніпуляцій стоять особиста історія та історія роду. Дитина, яка знає про історію не лише з підручника, а завдяки спогадам і переказам, які бережуть у родині,

має кращі здатності для розвитку критичного мислення та аналітики. Причина в тому, що важливі історичні події та епохи сприймаються такою дитиною на особистому емоційному рівні. Наприклад, вивчаючи Визвольну Війну часів Богдана Хмельницького, така дитина мимоволі згадує, що її предки з козацької старшини. Або інша під час оповіді про примусове виселення татар з Криму згадує, що її прабабуся бачила ці ешелони з людьми. Подія з особистої історії підтверджує або спростовує загальну історію, яка є у підручнику. Тому, якщо в родині, наприклад, зберігається інформація про Куренівську трагедію, то ніхто не переконає людину, яка дізналася про те від рідних, нібито такої події не було.

Іноді спогади з особистих історій можуть додатково підсилювати комунікацію між різними людьми. Наприклад, спілкуючись, одна людина згадує, що її прабабуся за часів Голодомору 1932–1933 рр. ховала в хаті корову, але ділилася молоком з іншими людьми, і так вижила не лише її родина, а й сусідські. Інша ж, чия родина на той час мешкала в Тернополі, відповідає на те, що її прадід був серед господарів, які їхали в обозі з зерном, прагнучи перетнути Дніпро і допомогти голодуючим, але ті вози з продуктами до Радянської України не пропустили військові. Так комунікація, яка відбулася в минулому через важливу історичну подію, актуалізується зверненням до цієї події в сучасності і тим самим переводить актуальну комунікацію на більш високий рівень та створює відчуття довіри між співрозмовниками.

Саме тому в тоталітарних країнах не лише максимально нейтралізуються конкурентні світоглядні коди і підсилюються потрібні події, але насамперед нівелюється важливість особистої історії та історії роду. Повсюдно проголошується ідея, що так звані «старі люди» нічого не розуміють у сучасному житті, тому їх не треба слухати, а їхні розповіді про минуле – це даремно витрачений дорогоцінний час. Ця технологія настільки добре спрацювала в Радянському Союзі, що в більшості тих, хто зацікавився історією свого роду до 1941 р. (і тим паче до 1917-го), це бажання з'явилося вже після здобуття Україною Незалежності у 1991 р. Але тих, хто міг би розповісти про далеке минуле, на той час уже майже не залишилося.

Визначаючи екзистенційні потреби людини, Е. Фромм вказує на важливість укоріненості особи в культурній традиції і в братерстві з певною спільнотою [16]. Таким чином, ідентичність стає результатом складної соціально-культурної ідентифікації, яка відбулася в житті людини. Коментуючи дослідження М. Козловец, Г. Фінін пише: «Як складний феномен національної культури історична пам'ять спроможна «записувати» й зберігати всі реальні події як столітньої давнини, так і новітньої історії. Причому це – найреальніший і найправдивіший «збірник» фактів та зведень без привнесення фальси-

фікацій та спотворень» [13, с. 26]. Ця «записана» символічна пам'ять має ще один важливий аспект: психологічно проживання історії завдяки співпереживанню та підсвідомому асоціюванню себе з героями історії є значно впливовішим і глибшим, ніж просто отримання тематичної інформації.

Для українців пов'язаність історичної пам'яті з культурою та релігією є важливим феноменом. Досліджуючи українську національну резистентність, О. Кирилук приходять до висновку, що «провідну роль для українців в їхній протидії знищити їхню ідентичність мали інші види пам'яті, передусім – культурно-історичної пам'яті в усіх її різновидах, яка за умов відсутності чи обмежених форм української державності була для українців визначальною» [8, с. 227]. Поділяє цю думку і Ю. Зерній: «...світовий досвід свідчить: модерні нації постають водночас і як політичні, і як культурні. Проте для української нації, яка, з огляду на історичні обставини, тривалий час формувалася саме як «культурна», а не «державна», історична пам'ять набуває особливого значення. За недостатнього розвитку громадянської складової національної ідентичності (незрілість державних інституцій, неусталеність політичних традицій та громадянських практик) саме соціокультурні чинники, включно з історичною пам'яттю, можуть прискорити формування національної ідентичності» [6, с. 109]. Цей феномен наразі пояснює, чому головні процеси національного відродження у сучасній Україні мають первинну актуалізацію саме в культурі, а тоді з більшим або меншим успіхом досягають суспільно-політичних рівнів.

Для національного відродження важливою є актуалізація світоглядних кодів, які відповідають за релігію, віру і все, що з ними пов'язане. Здавалося б, невже в сучасному світі релігія може настільки впливати на патріотизм та національну ідентичність? Але насправді цей зв'язок простежується досить легко. У кожній країні в кожного народу тривалий час релігія посідала чільне місце в самоідентифікації. Згадаймо, наприклад, як приймали новачків на Січ або наскільки важили релігійні відмінності обрядів між католиками і протестантами. Саме тому і по сьогодні релігія часто стає об'єктом впливу політики. Але первинна важливість релігії в тому, що в нашій підсвідомості саме цей чинник ідентифікації себе з певною групою людей, народом і державою є настільки давнім, що не може бути знехтуваним. Саме цим пояснюється, чому досі настільки важливо, чи має національна Церква незалежний центр у столиці власної країни і чи не керується зовні. Бо підсвідомо на кодовому рівні країна не є по-справжньому незалежною, поки від зовнішнього управління залежна її Церква. Тому отримання Православною церквою України Томосу в січні 2019 р. для національної свідомості є насамперед не політичним чи символічним актом, а має важливу світоглядну основу.

Звісно, законодавчо в нашій країні церква відділена від держави, а вивчення релігії обмежується відповідними факультативними курсами. Але історично для Українського народу, особливо в тяжкі часи, церква як інститут чи віра в цілому підтримували народ, сприяли національному відродженню і формували націю в позитивному ключі завдяки тим ідеям, які пропагує християнська віра. Історично можна навести приклад Української греко-католицької церкви за часів тоталітаризму та особистий подвиг митрополита Андрія Шептицького. У нашій безпосередній сучасності прикладами такої актуалізації може слугувати відмова видавати студентів, які отримали за стінами храму захист від оскажених беркутівців на початку Революції Гідності; вчинок послужника Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря, який набатом розбудив Київ і покликав містян на захист Майдану в грудні 2013-го; а також перетворення цієї храмової споруди на шпиталь для поранених активістів Майдану. Саме цей храм не випадково згодом стає головною культовою спорудою Православної церкви України.

Тому релігійний кодовий аспект також потрібно враховувати під час патріотичного виховання та здійснення позитивних впливів на масову свідомість. Сюди ж будуть символічно віднесені і всі важливі національні свята, такі як Покрова, Різдво, Великдень, що є історично важливими, а не лише релігійними, і мають свою історичну міфологію. Зближення української Церкви і перехід на календар, відмінний від російської церкви, що фактично відбувся у вересні 2023 р., є продовженням важливого історичного процесу, який на кодовому рівні зближує Україну і світ та віддаляє від імперії з її тоталітарними світоглядними структурами. Наразі цей процес не завершений, бо в національному міфологічному українському просторі Різдво вже є «єдиним», а от Великдень – поки ні.

Однією з головних кодових основ будь-якого інформаційно-культурного простору є мова, оскільки в ній у вигляді своєрідних «архівів» зберігаються всі головні ідеї, моделі поведінки і світоглядні коди, за якими живуть люди. Змінюється мова – змінюються і коди, а відповідно і погляди на життя та моделі поведінки. І навпаки так само. Усе, що відбувається з мовою, має безпосередній вплив на підсвідомість людини. Як вона говорить, про що, і головне, завдяки яким словам і словосполученням описує свій власний образ та світ навколо, має велике значення.

Мова є своєрідним, дуже складним фільтром, через який ми, самі того не усвідомлюючи, бачимо навколишній світ. Саме тому нібито одна і та сама думка, висловлена різними мовами, може мати дещо відмінний зміст. Але найголовніше, на що потрібно звернути увагу, – це багатство мови. Чим багатшою і складнішою є мова людини, чим більше відтінків значень вона може

використати задля висловлення своєї думки і сприйняти, коли складну думку висловлює хтось інший, тим більш розвиненою є її особистість. А чим більше розвинена особистість, тим важче на неї впливати маніпуляторам і деформувати її за допомогою технологій, які активно використовуються під час «гібридних війн».

Так само і навпаки: якщо людина збільшує свій активний словниковий запас, вона стає більш захищеною перед маніпуляціями, її важче обманути, бо така людина відчуває відтінки значень значно краще, ніж особа зі звуженою свідомістю, яка не здатна бачити півтони значень. Тому для мови настільки важливими є її синонімічність, метафори, образні ряди та інші зображально-виражальні засоби. Завдяки мові також вимірюється енергетичний рівень інформаційно-культурного простору: чим багатшою є мова активної частини населення, тим вищий цей рівень.

Саме тому в тоталітарних суспільствах мова збіднюється. Це може бути як природний процес через зниження енергетичного рівня, а може бути і цілком керований, коли вигадується штучна мова, яка не має енергетичного зв'язку з будь-якою природною мовою. За таких умов багато слів втрачають свою енергетичну зарядженість, «стираються», а сама мова стає набором шаблонів, стереотипних конструкцій і канцеляризмів, частина слів емоційно перекодовується. Наприклад, у першій половині минулого століття слово «уплотнить» означало відібрати у людини більшу частину її квартири і зробити там комуналку. Перекодоване слово не мало сильного енергетичного заряду і тому не сприймалося як визнання злочину проти людини. Можна також надати слову або виразу псевдоенергетики. Наприклад, використання слова «кіллер» замість природного для нас «вбивця» романтизує вбивць як професію і знімає негатив з їхніх вчинків. Те саме відбувається і під час використання слова «булінг», яке одночасно є чужорідною страшилкою (сприймається підсвідомо як «бабайка» новітнього штибу, бо не має смислової прив'язки до нашого реального минулого і тому здається, що раніше нічого подібного не було, а це проблема останніх років), і водночас на це явище можна списати весь негатив, який відбувається в дитячому колективі, бо воно надто широке і не конкретне. Щоб зрозуміти відмінність, варто лише порівняти емоційну зарядженість цього слова із природними для нас словами «цькування» чи «побиття», проти чого одразу хочеться боротися.

По мові також визначається, чи має людина проблеми на кодових рівнях. Якщо вона з якоїсь причини була зазомбованою або надто залежна від стереотипів, то свою думку не може висловити варіативно, а прохання це зробити часто викликає неконтрольовану агресію або неадекватну емоційну реакцію.

У сучасній Україні, зважаючи на складну історичну ситуацію, потрібно враховувати ще один важливий аспект. В інформаційно-культурного простору може бути лише одна мова, яка є його кодовою основою. Усі інші мови – додаткові. Якщо ж з якоїсь причини домінує мова, яка не є національною для конкретного простору, то це руйнує його зсередини і робить слабким перед зовнішніми впливами. Саме тому мовне питання є одним із головних аспектів патріотичного виховання сучасної молоді та оздоровлення суспільства особливо в історично зросійщених регіонах. Якщо значна частина громадян України, а особливо молодь, буде свідомо використовувати українську мову в усіх сферах життя, на кодовому рівні це стане потужним щитом проти ворожих антиукраїнських впливів, оскільки велика кількість маніпуляцій не зможе пройти архетипно-мовний фільтр.

З мовою пов'язаний культурно-духовний кодовий модуль, але культура має розглядатися окремо, оскільки література, кіно, театр, музика, живопис є не лише галузями мистецтва, але й кожний мистецький продукт потенційно має сильний емоційний вплив на особистість і може системно змінювати її. Для того щоб ці впливи були життєствердними, позитивними і мали високу потужність, потрібно дотримуватися балансу: *закордонне не має перевищувати національне, а різниця між сучасним та класичним контентом має бути 51/49, 60/40 і навіть 70/30 на користь сучасності*. Якщо баланс не дотримано, це шкодить особистості, оскільки вона відокремлюється від того національного інформаційно-культурного простору, у якому живе, і може згодом несвідомо працювати проти нього на руйнування суспільних структур і держави, якщо потрапить під відповідний вплив маніпуляторів. Важливо також пам'ятати, що, на відміну від дорослих, які здебільшого народилися у ХХ ст., для сучасної дитини під категорію сучасності підпадає створене після 2000 р. і частково – у 90-ті рр. минулого століття. Цю специфіку потрібно враховувати під час формування балансу. Якщо його не дотримуватися, особистість розвивається негармонійно і стає більш вразливою до зовнішніх впливів. До речі, цього балансу варто дотримуватися й дорослим, тоді вони є більш успішними, бо гарно відчувають час і світоглядні зміни у світі.

Потрібно прагнути максимально оточити себе україномовними перекладами як кіно, так і книг, щоб усе закордонне проходило через національний мовний фільтр. Тим паче, що переважна більшість кінофільмів і досить велика частка літературних перекладів українською наразі значно вища за якість, ніж сучасні російськомовні аналоги. Наразі в Україні найкраща ситуація з літературними творами, бо на сьогодні існують сотні якісних цікавих книг українських авторів як для дітей та підлітків, так і для дорослих. З музикою ситуація дещо гірша, але кількість якісного україномовного контенту з року

в рік зростає. Особливо потужно цей процес відбувається на тлі повномасштабного вторгнення 2022 р. Малюнки українських авторів – здебільшого це ілюстрації у книгах або малюнки, розміщені в мережі Інтернет, і часто через використання псевдонімів неможливо дізнатися, чи є автор нашим, чи з-за кордону. Та живопис також має в сучасній Україні розвиток. З кіно ситуація значно гірша. За останні роки українськими режисерами було знято кілька десятків різноманітних фільмів, та цього замало, щоб дотримати балансу. Єдиним можливим за цієї ситуації є споживання якісних фільмів, перекладених українською, тому будь-які напади на український дубляж насправді є частиною «гібридної війни» проти України.

Так само потребують дотримання балансу, хоча і не настільки жорстко, актуалізовані світоглядні коди, які відповідають за наше сприйняття фольклору. У самому фольклорі міститься багато важливої світоглядної інформації, але він не має бути виключно традиційним, повторювати класичні аналоги. Тому частина фольклору має бути адаптована під сучасність. Те саме стосується і традицій. Чим більше національних традицій входить у наше повсякденне життя і наповнюється нашим досвідом, тим у більшій безпеці ми є перед зовнішніми впливами, бо бачимо свою унікальність. Водночас традиції також повинні мати й осучаснені варіанти.

Найпотужніше осучаснення можемо бачити на прикладі національного одягу. У світі дуже мало народів, хто може носити у повсякденному житті свій національний одяг і почуватися цілком комфортно. Це не є архаїкою і дивацтвом, як можна іноді почути. Навпаки – це пряма ознака високого енергетичного рівня інформаційно-культурного простору і потенційної енергетики самого народу. Саме тому вишиванка, наприклад, чудово комбінується з джинсами, а у стилізованій національній сукні можна прийти на роботу не лише у святковий день. Водночас повсякденність осучасненого національного одягу не відмінняє його святковість (ці речі будуть багатші й особливі), а також важливість старовинних речей (або їхніх сучасних копій), які ще складніші за орнаментом і наповнені додатковими смислами. Наскільки важливим є саме цей аспект світоглядних кодів, можна бачити по тому, як активно в україномовному сегменті інтернету просувається пропаганда зневаги до тих, чий вишиванки не є автентичними. Ці процеси було запущено у 2022–2023 рр., і я особисто вбачаю у цьому потужну антиукраїнську кампанію, оскільки зневага будь-якого гатунку нівелює життєствердні процеси і, зрештою, перекодує світогляд на тоталітарний. Звісно, той, хто вдяг вишиванку, не стає одразу патріотом. Та й надто довго населення нашої країни в минулому столітті привчали до моделей пристосуванства та відчуття кон'юнктури. Але якщо дитина звикає до розуміння того, що вишитий одяг є зручним і модним

(а наразі так і є, наш національний одяг переживає чергову хвилю популярності і вдома, і за кордоном), то це автоматично актуалізує національну кодову сферу і сприяє національній ідентичності. Також важливо, що вдягаючи на себе національний одяг або символіку, людина посилає зрозумілий сигнал про свою національно-культурну приналежність. Одяг має сильну символічну наповненість. Вона ж розповсюджується на речі, а також на все, що може стати самостійним символом і в «архівованій» формі показувати: «ким я є» і «до кого я належу».

Значення символів для національної ідентичності, а часом і державності, важко переоцінити. Про це пишуть багато дослідників. А. Киридон вважає, що «символічний спосіб фіксації знання лежить в основі будь-якого семіотичного коду» [7, с. 9]; а «вибудований символічний ландшафт соціуму слугує не просто фоном; він є способом і місцем онтологічного укорінення людської істоти, її самоідентифікації щодо царини смислів і тезаурусу смислів культури» [7, с. 13]. М. Степико підносить символ до рівня кодової системи: «Усі успішні нації володіють набором стрижневих символічних елементів, що є для їх громадян своєрідними «критеріями істини» [11, с. 172]. Символи сприяють єднанню. «Переживання одних і тих же подій, використання одних і тих же символів посилює взаєморозуміння, а отже, почуття єдності» [4, с. 326].

Для українців як нації, яка тривалий час бореться за своє виживання і вільне майбутнє, національне стає не просто консолідуючим фактором. Як пише В. Ткаченко, у нашого народу сформувалася «ідентичність опору» імперському світогляду та державному світоустрою, і саме «національні символи» відіграють у цьому процесі становлення першочергову роль [12, с. 74]. Символ для українця часто важить більше, ніж для представників інших народів чи цивілізацій. Це зумовлене нашою історичною особливістю. О. Кирилук визначає «символічну креативність як чинник української національної резистенції» [8, с. 229]. Символ стає важливим енергетичним контейнером, наповненим світоглядними смислами: «Ці значення, що ми їх виробляємо завдяки символічній творчості, є проявом життєвої енергії та потужним емоційним поривом, котрі разом здатні нейтралізувати деструктивні тенденції щодо символічного світу національно-культурних смислів. На відміну від холодної вербальної пам'яті, символ є своєрідним генератором національної енергії та спонукальним мотивом опору всьому тому, що робить замах на національну ідентичність» [8, с. 229]. Тому не дивно, що саме по ключових національних символах найчастіше б'є ворожа пропаганда.

Кожен символ можна розглядати окремо та у форматі взаємовпливів і підсилення, але найкраще енергетика інформаційно-культурного простору може бути показана через базові національні символи. Наразі це державні симво-

ли: 1) гімн України (особливо повний варіант тексту); 2) герб (зверніть увагу, наскільки варіативним є його сучасне зображення, що також свідчить про дуже високий рівень енергетики простору; натомість ухвалення так званого «великого герба» є калькою з імперської символіки і має потенціал знищити енергетику варіативності нашого історичного «малого» герба); 3) прапор (не тільки сам прапор, але і поєднання його кольорів). Загалом колористика в сучасній Україні дуже актуалізована. Це базове червоно-чорне поєднання кольорів в орнаментах національної вишивки, що може бути нанесене на будь-яку річ чи намальоване; а також жовто-блакитні й червоно-чорні кольори як такі. Останнє поєднання історичне, сягає козацької доби, а також актуалізоване наново під час Революції Гідності й російсько-української війни, багато червоно-чорних прапорів бачимо в українському війську.

Символами стають зображення політичних, громадських і культурних діячів, зокрема письменників, музикантів, композиторів, художників тощо. Вони також цілком можуть мати осучаснені образи, як, наприклад, те можна бачити у варіантах зображення Тараса Шевченка, Івана Франка і Лесі Українки на вулиці Грушевського під час Революції Гідності. А також поєднуватися з образами масової культури: наприклад зображення історичних осіб у ролі супергероїв. Завдяки високій енергетиці нашого національного простору можна бачити, як народжуються нові символи та набувають додаткових сенсів історичні. Це динамічний процес, і він також має бути врахований у сучасному патріотичному вихованні та для актуалізації процесів формування національної ідентичності як на особистому, так і на масовому рівнях.

Висновки. Підсумовуючи, можна стверджувати, що сучасні українські історично-культурні національні світоглядні коди мають високий рівень актуалізації та варіативні у своєму втіленні як на образно-логічному, так і на метафорично-символьному рівнях. Це свідчить про високий рівень національної резистентності українського інформаційно-культурного простору під час ворожих інформаційних атак та застосування маніпулятивних технологій. Оскільки російсько-українська війна триває, а її умови постійно змінюються, подальше дослідження світоглядних кодових систем та їхньої реалізації в культурних та символічних феноменах є важливим аспектом національної безпеки нашої країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вонсович С. Г. Поняття національної ідентичності: український дискурс. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 22 : Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2020. Вип. 29. С. 74–81.

2. Герасимчук А. А., Тимошенко З. І. Курс лекцій з філософії : навч. посіб. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 1999. 422 с.
3. Головаха Є. І. Національна ідентичність – це ключове питання для суспільства. Україні потрібна стратегія формування національної ідентичності. *Голос України*. 2021. 19 серп. URL: <http://www.golos.com.ua/article/350002>.
4. Дербак А., Остапеч І. Сенсотворчий зміст національної ідентичності. *Україна – Європейський Союз. Формат розвитку відносин України та країн Центральної Європи у контексті російсько-української війни, гарантій безпеки та реінтеграції тимчасово окупованих територій* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 20 жовт. 2023 р.). Ужгород : РІК-У, 2023. С. 326–328.
5. Землянський А. Історична свідомість як детермінанта гармонізації розвитку студентської молоді в полікультурному суспільстві. *VERSUS*. 2014. № 2 (4). С. 39–44.
6. Зерній Ю. Взаємозв'язок історичної пам'яті та національної ідентичності. *Політичний менеджмент*. 2008. № 5. С. 104–115.
7. Киридон А. М. Потенціал комеморативних практик у конструюванні національної ідентичності: концептуалізація проблеми. *Історична пам'ять* : наук. журн. / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2020. Вип. 42. С. 7–19.
8. Кирилюк О. Українська національна ідентичність, національна пам'ять та національна резистентність. *Тоталітаризм як система знищення національної пам'яті* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Львів, 11–12 черв. 2020 р.). Львів : Друкарня Львів. нац. мед. ун-ту ім. Данила Галицького, 2020. С. 226–229.
9. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні : монографія. Київ : Ін-т політичних та етнонаціональних досліджень НАН України, 2002. 272 с.
10. Пержун В. Історична свідомість як форма суспільної свідомості: соціологічний аспект. *Релігія та соціум*. 2012. № 2 (8). С. 104–109.
11. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. Київ : НІСД, 2011. 336 с.
12. Ткаченко В. Росія: ідентичність агресора : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2016. 256 с.
13. Фінін Г. І. Історична свідомість у практиках національної освіти. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2020. № 4 (47). С. 24–34.
14. Шацька Б. Минуле – пам'ять – міт / пер. О. Герасима ; ред. А. Павлишина. Чернівці : Книги – ХХІ, 2011. 248 с.
15. Assmann J. Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in den frühen Hochkulturen. Munich, 1992. 344 p.
16. Fromm E. The sane society. New York : Rinehart & Company, 1955.

REFERENCES

1. Vonsovych S. H. (2020). Ponyattya natsionalnoyi identychnosti: ukrayinskyu dyskurs. *Naukovyyu chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni*

- M. P. Drahomanova. Seriya 22: Politychni nauky ta metodyka vykladannya sotsialno-politychnykh dystsyplin – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Drahomanov. Series 22: Political sciences and methods of teaching socio-political disciplines, Iss. 29, 74–81 [in Ukrainian].*
2. Herasymchuk, A. A., Tymoshenko Z. I. (1999). Kurs lektsiy z filosofiyi. Kyiv: Vydavnytstvo Yevropeyskoho universytetu [in Ukrainian].
 3. Holovakha, Ye.I. (2021). Natsionalna identychnist – tse klyuchove pytannya dlya suspilstva. Ukrayini potribna stratehiya formuvannya natsionalnoyi identychnosti. *Holos Ukrayiny – Voice of Ukraine, 19 Aug.* URL: <http://www.golos.com.ua/article/350002> [in Ukrainian].
 4. Derbak, A., Ostapets, I. (2023). Sensotvorchyy zmist natsionalnoyi identychnosti. *Ukrayina – Yevropeyskyy Soyuz. Format rozvytku vidnosyn Ukrayiny ta krayin Tsentralnoyi Yevropy u konteksti rosiysko-ukrayinskoyi viyny, harantiy bezpeky ta reintehratsiyi tymchasovo okupovanykh terytoriy: proceedings of the Scientific and Practical Conference.* Uzhhorod: TOV RIK-U, 326–328 [in Ukrainian].
 5. Zemlyansky, A. (2014). Istorychna svidomist yak determinanta harmonizatsiyi rozvytku studentskoyi molodi v polikulturnomu suspilstvi. *VERSUS, 2(4), 39–44* [in Ukrainian].
 6. Zerniy, Yu. (2008). Vzayemozvyazok istorychnoyi pamyati ta natsionalnoyi identychnosti. *Politychnyy menedzhment – Political management, 5, 104–115* [in Ukrainian].
 7. Kyrydon, A. M. (2020). Potentsial komemoratyvnykh praktyk u konstruyuvanni natsionalnoyi identychnosti: kontseptualizatsiya problemy. *Istorychna pamyat – Historical memory, Iss. 42, 7–19* [in Ukrainian].
 8. Kyrylyuk, O. (2020). Ukrayinski natsionalna identychnist, natsionalna pamyat ta natsionalna rezystentnist. *Totalitaryzm yak systema znyshchennya natsionalnoyi pamyati: proceedings of the Scientific and Practical Conference.* Lviv: Drukarnya Lvivskoho natsionalnoho medychnoho universytetu imeni Danyla Halytskoho, 226–229 [in Ukrainian].
 9. Nahorna, L. (2002). Natsionalna identychnist v Ukrayini. Kyiv: In-t politychnykh ta etnonatsionalnykh doslidzhen NAN Ukrayiny [in Ukrainian].
 10. Perzhun, V. (2012). Istorychna svidomist yak forma suspilnoyi svidomosti: sotsiolohichnyy aspekt. *Relihiya ta sotsium – Religion and society, 2(8), 104–109* [in Ukrainian].
 11. Stepyko, M. T. (2011). Ukrayinska identychnist: fenomen i zasady formuvannya. Kyiv: NISD [in Ukrainian].
 12. Tkachenko, V. (2016). Rosiya: identychnist ahresora. Kyiv: VTS Akademiya [in Ukrainian].
 13. Finin, H. I. (2020). Istorychna svidomist u praktykakh natsionalnoyi osvity. *Visnyk Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho. Seriya: Filosofiya, filosofiya prava, politolohiya, sotsiolohiya – Bulletin of the National University of Law named after Yaroslav the Wise. Series: Philosophy, philosophy of law, political science, sociology, 4(47), 24–34* [in Ukrainian].

14. Shatska, B. (2011). Mynule – pamyat – mit. O. Herasyma (Tr.), A. Pavlyshyna (Ed.). Chernivtsi: Knyhy – XXI [in Ukrainian].
15. Assmann, J. (1992). Das kulturelle Gedächtnis. Schrift, Erinnerung und politische Identität in den frühen Hochkulturen. Munich [in German].
16. Fromm, E. (1955). The sane society. New York: Rinehart & Co.

Deviatko Nataliia, PhD (Philos.), Assoc. Prof., Associate Professor of the Department of Philosophy, Dnipro Academy of Continuing Education, Ukraine

FEATURES OF THE ACTUALIZATION OF MODERN UKRAINIAN HISTORICAL AND CULTURAL WORLDVIEW CODES

The article is devoted to the issues of actualization modern Ukrainian historical and cultural worldview codes. Natural national identity protects the individual from hostile manipulative influences. This is very important subject during hybrid wars. The worldview codes, which are the basis of national consciousness, are usually studied precisely through the prism of national self-awareness and identification. The basic worldview codes are realized through historical memory and culture. Often these implementations are interrelated. The purpose of the article is the study of modern actualization of the basic worldview codes, which are responsible for the national self-identification of a person and form the national cultural space. During hybrid and information wars, it is worldview codes that are subjected to the most powerful attacks from the enemy, because their deep change significantly affects the worldview and national identity of a person.

Keywords: *worldview, national identity, historical memory, worldview code, «hybrid wars».*

